

Marek Woś
Wyższa Szkoła Humanistyczna
Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie

DZIAŁANIA WYCHOWAWCZE W PERSPEKTYWIE OCENY ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH / PRZEMOCOWYCH UCZNIÓW

Wstęp

W przestrzeni społecznej daje się zaobserwować wśród uczniów coraz więcej zjawisk negatywnych, w postaci działań agresywnych / przemocowych, które wpływają na życie rówieśników. Doniesienia środków masowego przekazu oraz programy profilaktyczne wdrażane przez odpowiedzialne za wychowanie instytucje państwowe zdają się potwierdzać skalę tego problemu. Niniejsze opracowanie ma charakter teoretyczny oraz badawczy. Koncentruje się ono na problematyce agresji / przemocy pośród młodzieży szkolnej; bazuje na opublikowanym polskim raporcie z badań oraz na wynikach badań własnych przeprowadzonych na terenie Włoch we Florencji. Zainteresowanie to ma związek z zachowaniem uczniów, które narusza normy społeczne oraz prawa innych osób.

1. Wokół pojęcia „ocena” i „czyn”

W podejściu wychowawczym istotne jest rozgraniczenie oceny czynu od oceny osoby. Ta pierwsza bowiem funkcjonuje wcześniej aniżeli świadome odbieranie oceny własnej osoby przez wychowanka, gdyż jedynym doświadczeniem działania jest jego urzeczywistnienie. Proces konstruowania jest zatem doświadczany inaczej przez sprawcę, a inaczej przez świadka danego zdarzenia¹.

Samo słowo „ocena” oznacza czynność, czyli czyjś osąd, w którym ktoś odwołuje się do jednego lub też kilku kryteriów. W pojęciu tym mieszczą się takie składowe jak: osąd czegoś lub kogoś oraz analiza natury wartości², która według Clyde’a Kluckhohna, jako

---

¹ F. Znaniecki, *The Method of Sociology*, New York 1934, s. 57.

² M. Białek, *Funkcje oceny szkolnej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2008, nr 7, s. 168.

godna pożądaną przez jednostkę lub grupę, wpływa na wybór sposobów, środków i celów działania³. Jednakże w badaniach socjologicznych nie powinno wychodzić się od teorii wartości, które traktują je jako byty absolutne, lecz od wartości własności przedmiotu, tak jak rozumiał to Florian Znaniecki, gdy tworząc klasyczną⁴ teorię koncepcji humanistycznej w wychowaniu, kojarzył przedmiot ze stanem psychicznym podmiotu⁵.

Ocena postępowania wychowanka to odbiór całości jego zachowania przez obserwatora zewnętrznego, który nie zawsze jest gotów pojąć ową przedistniejącą rzeczywistość znajdującą się w sferze wyobrażeń twórcy⁶. Dla socjologii wychowania proces ten ma istotne znaczenie, ponieważ w perspektywie czasowej oddziałuje na kształt i funkcjonowanie społeczeństwa poprzez przekaz aksjonormatywny. Przebiega on w środowisku wychowawczym, które przygotowuje jednostkę do włączenia w społeczeństwo jako pełnoprawnego członka danej grupy⁷ i jest punktem wyjścia w rozwoju integralnym człowieka.

Ocena czynów jako środek społecznego działania na jednostkę / ucznia to cały szereg zasad narzuconych przez grupę lub nauczyciela / wychowawcę⁸, którym przysługuje w stosunku do wychowanka możliwość udzielania pochwały lub nagany za czyny wykonane, wykonywane lub te, które są zamierzone i niekierowane na dostarczenie obiektywnych informacji o jednostce w celu weryfikacji między innymi sposobu wychowania. System oceny czynów jest ważny i o tyle skuteczny, o ile istnieje dążność do ich wykonywania, to znaczy wspomaganie / usprawnienie procesu wychowania. Z powodzeniem bowiem działa ocena czynów wykonywanych przez ucznia / uczennicę aktualnie, słabiej oddziałuje ocena czynów wykonanych w czasie nieco odległym, a już najslabszy wymiar ma ocena czynów osób postronnych, na których jednostka miałaby się wzorować. W tym miejscu należy zaznaczyć, że jakkolwiek czyn oceniony społecznie jako pozytywny nabiera w oczach jednostki charakteru dodatniej wartości społecznej, a negatywny – ujemnej i przez sam fakt oceny przestaje być w tym momencie anonimowy. Zostaje mu nadana wartość społeczna, która ma sens jedynie wówczas, gdy jest obiektywna.

Przyporządkowanie społeczne czynu nie pozostaje bez znaczenia. Sublimacja społeczna zazwyczaj nie tylko nadaje czynowi wzniosłości, lecz również w swoisty sposób ukazuje ów czyn grupie i czyni go swego rodzaju przykładem. Proces przeciwny, czyli humiliacja społeczna, oddziałuje na grupę i na młodocianą jednostkę, która danego czynu się dopuściła, w sposób przypominający wyrzut oraz deprecjonuje osobnika w celu podkreślenia

³ P. Oleś, *Wartościowanie a osobowość. Psychologiczne badania empiryczne*, Lublin 1989, s. 71.

⁴ Według socjologa G. Titzera koncepcję humanistyczną F. Znanieckiego można zaliczyć do klasycznych, ponieważ zachowuje ona aktualność dla współczesnych teoretyków; zob. G. Ritzer, *Klasyczna teoria socjologiczna*, przeł. H. Jankowska, Poznań 2004, s. 36.

⁵ E. Janczur, *Wartości jako wyznaczniki sensu życia*, [w:] *Wartości – społeczeństwo – wychowanie. Studia z pedagogiki społecznej*, red. F. Adamski, Kraków 1995, s. 36.

⁶ F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Warszawa 1973, s. 125.

⁷ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania. Tom 1. Wychowujące społeczeństwo. Tom 2. Urabianie osoby wychowanka*, Warszawa 2001, s. 51.

⁸ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1, op. cit., s. 351 nn.

niegodności postępku. Dlatego też jednostka najczęściej stara się dążyć do aktu sublimowanego, akceptowanego, unika zaś czynu humilizowanego⁹.

W procesie wychowania nauczyciele / wychowawcy nie zawsze zdają sobie sprawę z tego, że wartość opinii w ocenie wychowanka często uzależniona jest od sądu, jaki ma się na jego temat. Wychowanek bowiem, przyjmując postawę szacunku wobec nauczyciela / wychowawcy, przypisuje mu istotną rolę w swoim życiu. Przekonanie o tym, że dobro wypełnia przestrzeń życiową wychowanka, to jeden z podstawowych warunków dialogu. Znaczącą płaszczyzną tego spotkania jest nieprzewidywalność wychowanka / ucznia, który może odmówić drugiej osobie / wychowawcy współpracy. Wynika to z efektu samostanowienia obu osób, którego rezultatem może być zanegowanie wychowawcy / nauczyciela w zetknięciu podmiotu z podmiotem¹⁰.

Według Charlesa Hortona Cooley'a jednostka postrzega siebie oczami innych ludzi¹¹, ponieważ, jak twierdzi Florian Znaniecki, świadomość społeczna istnieje ponad świadomościami indywidualnymi i jest wyrażana w wykazywaniu oryginalności społecznej lub też w cechach osobistych. Tym samym jednostka odbierana jest przez środowisko społeczne jako przedmiot społeczny¹². Wszystko to jest możliwe, gdyż warunkiem oddziaływania jednych na drugich w społeczeństwie jest płaszczyzna obustronnego uświadomienia sobie swojego istnienia, czyli wyobrażenia o sobie¹³.

Spotkanie dwóch podmiotów skutkuje zmianą postrzegania siebie na poziomie jednostki¹⁴. Bierze to swój początek z relacji pomiędzy stałą a zmienną częścią jaźni¹⁵. Jest to o tyle istotne, że w działaniu człowieka zauważa się przenikanie odczuwania siebie i działalności zamierzonej, co prowadzi do jaźni społecznej, między innymi do zbioru idei, która pochodzi z działalności opartej na komunikowaniu się i emocjach kanalizowanych przez jednostkę w grupie¹⁶. Należałoby jeszcze nadmienić, że osobowość wychowanka / ucznia kształtuje się pod wpływem wartości nadających mu sens życia, który należy rozumieć jako sferę nie tylko ocen i indywidualnych dążeń życiowych, lecz również jako sferę przeżyć i działań ludzkich. Oprócz tego na osobę wpływa komunikacja interpersonalna w wymiarze współdziałania i interakcji¹⁷.

---

⁹ Ibidem, s. 353.

¹⁰ *Aktualność Tischnera*, red. A Twardochleb, M. Piaskowska-Majzel, P. Kłodziński, Szczecin 2008, s. 60.

¹¹ Ch.H. Cooley, *Human Nature and Social Order*, New York 1964, s. 118–119, [za:] *Historia myśli socjologicznej*, J. Szacki, Warszawa 2003, s. 559.

¹² F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, op. cit., s. 306.

¹³ E. Hałas, *Obywatelska socjologia szkoły chicagowskiej*, Warszawa 1994, s. 18.

¹⁴ Ch.H. Cooley, *Human Nature and the Social Order* (revised edition), New York 1922, <https://archive.org/details/humannaturesocia00cooluoft/page/178> [5.10.2018], s. 179.

¹⁵ Ibidem, s. 170–171.

¹⁶ Ibidem, s. 178–179.

¹⁷ J. Mariański, *Sens życia – wartości – religia. Studium socjologiczne*, Lublin 2013, s. 47, 119.

2. Badania na temat agresji / przemocy na terenie Polski i innych krajów bałtyckich

W procesie zaspokajania potrzeb i realizacji zamierzonych celów młodzież natrafia na różne przeszkody, które potrafią wywołać u nich agresję, ta z kolei może wiązać się z przemocą zwróconą przeciwko innym osobom¹⁸. Agresywność dzieci i młodzieży należy raczej traktować w kategoriach zjawiska potencjalnego niż postrzegać jako daną cechę lub nawyk¹⁹. Zachowania problemowe u młodzieży wiążą się bowiem z realizacją zadań rozwojowych okresu dojrzewania, wśród których można wymienić potrzebę uzyskania akceptacji grupy rówieśniczej oraz chęć przybliżenia się do dorosłości. Zatem zachowania agresywne / przemocowe mogą z jednej strony być zachowaniami normatywnymi dla tego okresu życia, z drugiej zaś mogą powodować szkody, utrudniając pełny rozwój osobowości²⁰. Jednakże nie ulega wątpliwości, że z punktu widzenia socjologii działania agresywne / przemocowe charakteryzują się aktami wrogości oraz chęcią wyrządzenia krzywdy drugiej osobie²¹.

W opracowaniu badań prowadzonych w latach 2007–2008 wśród 246 uczniów (szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych na terenie Łodzi) stwierdzono, że 90,1% badanych potwierdziło występowanie w szkole przypadków agresji. Zdaniem 92,7% uczniów sam uczeń był agresorem. Pośród najczęstszych przypadków agresji odnotowano: 60,2% – używanie przekleństw; 26,8% – kłótnie; 7,7% – groźby pobicia; 5,3% – wyśmiewanie się z kogoś. 51,6% uczniów spotkało się w szkole z agresją fizyczną; tu 53,6% stanowiło pobicie, 6,5% – niszczenie rzeczy, 37,7% – wymuszenia i 2,3% – molestowanie seksualne.

Ankietowani (73,9%) stwierdzili ponadto, że agresja powtarzała się więcej niż jeden raz, a zdaniem 26,4% respondentów akty agresji powtarzały się regularnie²². Dlatego też w podsumowaniu zanotowano, że agresja wśród uczniów stanowiła duży problem społeczny oraz odnotowano, że około 60% ofiar agresji zetknęło się z nią w szkole i nie powiadamiało o niej nikogo²³.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku zaobserwowano w krajach europejskich²⁴ oraz na terenie USA coraz większe zainteresowanie mediów, ludności, a także opinii społecznej problemem przemocy wśród młodzieży. Zainteresowanie to wywołał wzrost odnotowanych przez policję wykroczeń przemocowych, których sprawcami coraz częściej była młodzież. Dzięki wielopłaszczyznowym badaniom międzynarodowym, szeroko rozbudowanej ankie-

¹⁸ M. Wrzesień, *Spoleczne i sytuacyjne uwarunkowania agresji młodzieży*, E-bukowo 2009, http://pdf.helion.pl/e_03cw/e_03cw.pdf [5.10.2018], s. 9–10.

¹⁹ B. Urban, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012, s. 27.

²⁰ K.J. Bobrowski, J.C. Czabała, C. Brykczyńska, *Zachowania ryzykowne jako wymiar oceny stanu zdrowia psychicznego młodzieży*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 4 (14), s. 286.

²¹ G. Marshall, *Słownik socjologii i nauk społecznych*, przekł. zbiorowy, Warszawa 2008, s. 3.

²² P. Skoczylas, M.R. Żebrowski, *Ocena częstości występowania zespołu zachowań problemowych wśród młodzieży szkolnej w środowisku wielkomiejskim*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2009, nr 2 (90), s. 192–193.

²³ Ibidem, s. 194.

²⁴ W badaniach brali udział uczniowie 9 klas (w większości osoby piętnastoletnie) z Niemiec, Estonii, Finlandii, Litwy, Norwegii, Polski, Rosji oraz Szwecji.

cie przeprowadzonej w Niemczech w 2002 roku, a w innych krajach partnerskich (bałtyckich) w roku 2003, uzyskano szczegółową informację na temat przestępczości oraz przemocy wśród młodzieży²⁵. Badania wykazały, że tylko niewielka część młodych ludzi zachowywała się w sposób skandaliczny, co z zasady spowodowane było warunkami, w jakich się oni wychowali. Stwierdzono również, że w większości przypadków przestępczości wśród młodzieży były to zdarzenia, do których dochodziło tylko i wyłącznie w wieku dojrzewania, gdyż po osiągnięciu przez osoby nieletnie pełnoletności zjawisko występowania działań przemocowych przemijało.

Z wymienionego raportu wynika również, że zjawiska przemocowe występowały przede wszystkim wśród chłopców²⁶, a ich uwarunkowań nie należało szukać w osobowości młodzieży ani w stosunkach rodzinnych, tylko raczej w długotrwałych działaniach przestępczych młodych osób. Zachowania przestępcze były bowiem, według autorów badań, wyrazem przechodzenia przez etapy dorastania, jak również wynikiem analizowania zysków i strat, podczas którego młodzi „uwalniali” się od swoich rodziców, a przy tym nie kierowali się przekazywanymi wartościami, lecz możliwością osiągnięcia swoich celów i zdobycia uznania w grupie rówieśników²⁷.

Pomiędzy rokiem 2006 a 2007 na terenie Włoch została przebadana młodzież z 19 regionów w liczbie około 5500 uczniów wraz z 592 nauczycielami. Badania dotyczyły między innymi działań przemocowych występujących w szkole. Autorzy opracowania zwrócili uwagę na to, że pytani bezpośrednio o niektóre poczynania uczniowie nie przyznawali się do nich, natomiast kiedy to samo pytanie pojawiało się w wersji rozszerzonej (na przykład czy dana okoliczność występowała w szkole), odsetek pozytywnych odpowiedzi poważnie wzrastał. Według ankietujących w takich okolicznościach młodzież pozbywała się strachu oraz osobistej odpowiedzialności. W tym miejscu na uwagę zasługuje spostrzeżenie autorów raportu dotyczące używania w szkole smartfonów. 43% ankietowanych stwierdziło, że na terenie placówki edukacyjno-wychowawczej dochodziło do nagrywania innych, a później do ich szykanowania, wyśmiewania, a także dręczenia. Dlatego też 27% uczniów było zdania, że pokazywanie wizerunku innych w celu wystawienia na pośmiewisko lub zniesławienia należy do bardzo poważnych wykroczeń. Zdaniem 31% respondentów było to dokuczliwe, zwłaszcza wtedy, gdy dochodziło do rozpowszechniania zdjęć nauczycieli. Z uzyskanych odpowiedzi wynikało również, że uczniowie większą uwagę zwracali na te działania, które wkraczały w ich przestrzeń prywatną i doprowadzały między innymi do wykradania zdjęć z sieci, niż na przykład rozpowszechnianie oszczerstw (13%), niszczenie mienia innych osób (13%) lub też ubliżanie kolegom (5%)²⁸.

---

²⁵ F. Dünkel, D. Gebauer, B. Geng, C. Kestermann, *Mare-Balticum-Youth-Survey: Gewalter-fahrungen von Jugendlichen im Ostseeraum*, Mönchengladbach 2007.

²⁶ Ibidem, s. 81.

²⁷ Ibidem, s. 82.

²⁸ *Prima indagine sui comportamenti violenti a scuola*, Roma 2008, https://www.cittadinanzattiva.it/files/approfondimenti/scuola/bullismo/I_Indagine_comportamenti_violenti_a_scuola.pdf [11.10.2018], s. 25–26.

3. Badania dotyczące agresji / przemocy na terenie Florencji

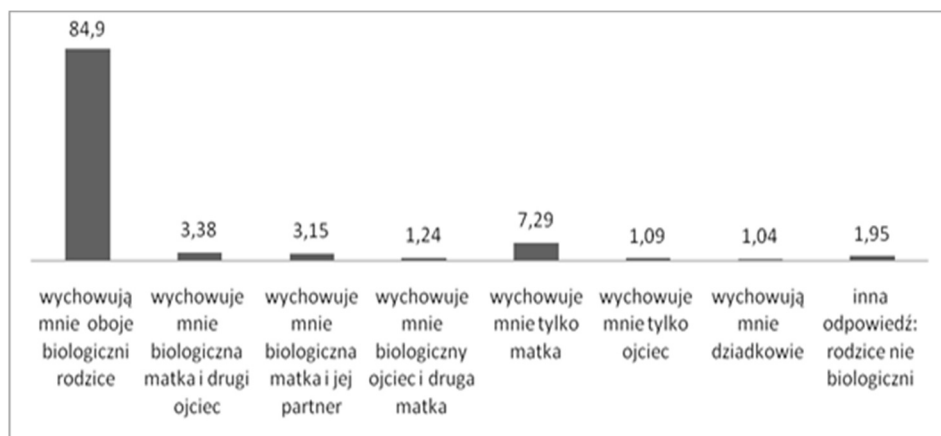
Badania naukowe osiągają swoją skuteczność dzięki zgodności z wymogami, jakie stawia metodologia. Z jednej strony są istotnym krokiem służącym uzyskaniu odpowiedzi oraz wskazówek, w jakim kierunku powinny na przykład zmierzać działania, aby poprawić daną sytuację. Z drugiej strony w niektórych okolicznościach można dzięki nim powstrzymać się od postawienia hipotez, które zazwyczaj zostają oparte na przypuszczeniach i obserwacjach. Kierując się tymi wskazówkami oraz wytyczonym celem, w prezentowanym badaniu, realizowanym od września do października 2015 roku we Florencji, posłużono się ankietą na temat działań agresywnych / przemocowych wśród uczniów zarówno w szkołach publicznych, jak i w szkole niepublicznej. Przebadano 332 uczniów (M – mężczyźni, K – kobiety) w przedziale wiekowym od 15 do 19 lat. Z podsumowania wynikało, że w badaniach uczestniczyło więcej kobiet niż mężczyzn: 56,63% K i 43,37% M, w tym: 27,71% K ze szkół państwowych i 28,92% K ze szkół niepublicznych oraz 22,29% M ze szkół publicznych i 21,08% M ze szkół niepublicznych. W podziale wiekowym największą grupę ankietowanych stanowili uczniowie w wieku 16–17 lat (50%), następnie 15 lat (32,29%) oraz z przedziału wiekowego 18–19 lat (17,71%).

Przystępując do analizy, należy wspomnieć o jeszcze jednym ważnym aspekcie, czyli o kraju, w którym badania zostały przeprowadzone. Kultura i dziedzictwo Włoch mają niezaprzeczalną tradycję wypracowanych wzorów w zakresie wychowawczym; trzy sfery – świat, człowiek i edukacja – od początku cywilizacji przenikają się wzajemnie, stwarzając najlepsze warunki konieczne do urzeczywistnienia wartości. W świat wartości jednostki / ucznia wpisują się bowiem wartości wspólnot, które oddziałują na konkretnego człowieka, przygotowując go do świadomego wpływu na jakość własnego życia²⁹.

W wychowaniu jednostki rodzina, para małżeńska z dziećmi, odgrywa decydującą rolę, gdyż uważana jest ona, między innymi przez socjologię, za najbardziej korzystną formę życia jednostkowego oraz społecznego służącego zaspokojeniu podstawowych i wyższych potrzeb ludzkich. Dlatego też spytano respondentów o ich kondycję rodzinną w celu stwierdzenia, czy podstawowa komórka społeczna była w stanie podołać obowiązkowi wychowania młodego pokolenia. Uczniowie spośród wielu odpowiedzi mieli za zadanie wybrać tę, która odzwierciedlała ich rzeczywistość. Obraz domu rodzinnego respondentów prezentuje wykres 1.

---

²⁹ M. Woś, *Grzegorz Żuk. Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki (recenzja)*, „Edukacja Humanistyczna” 2017, nr 1 (36), s. 172–173.

Wykres 1. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie o ich sytuację rodzinną

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość ankietowanych (84,9%) wychowywana była w pełnej rodzinie. Tym samym należy spodziewać się, że proces wychowawczy przebiegał według założeń wypracowanych przez społeczeństwo. Drugą grupą stanowiły osoby wychowywane tylko przez matkę (7,29%). Do kolejnej należeli ci, których wychowywała biologiczna matka i ojczym (3,38%) oraz biologiczna matka i jej partner (3,15%). Do mniejszości należały przypadki, w których młodzież wychowywana była przez biologicznego ojca i macochę (1,24%), przez samego ojca (1,09%) lub przez samych dziadków (1,04%). 281 z 332 uczniów wychowywanych było zatem przez małżeństwo, z którego zostali zrodzeni. W podziale na płeć dane przedstawiają się następująco: w pełnej rodzinie wychowywało się 88,1% mężczyzn i kobiet 79,93%; wychowywanych przez matkę było 2,65% mężczyzn oraz 7,84% kobiet.

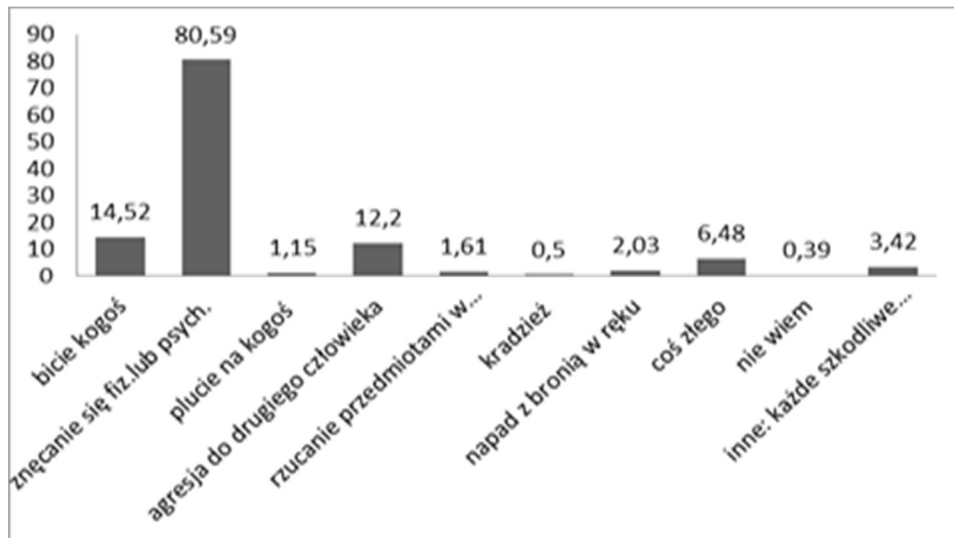
Człowiek odnotowuje zagrożenie jako zjawisko, które budzi jego lęk, gdyż stwarza takie sytuacje, w których nie jest się w stanie bezpiecznie podejmować swoich ról społecznych. Przypadki, które wywołują obawy człowieka, mogą wynikać ze zjawisk przyrodniczych oraz społecznych. Niektóre z nich można również zmierzyć. Rozumienie tych okoliczności należy do podstawowych czynności ze strony rodziców i innych do tego powołanych instytucji, między innymi szkoły; celem jest wyeliminowanie zdarzeń, które wpływają negatywnie na rozwój jednostki.

Bronisław Urban uważa, że najpoważniejszym problemem społecznym w przypadku agresji ze strony rówieśników jest agresja dzieci odrzuconych. Częstokroć bowiem poza agresją ujawniają one wiele innych zachowań opozycyjnych i destrukcyjnych, takich jak stres, pobudzenie, irytacja, złość, frustracja, oskarżanie innych o swoje pomyłki, obniżony stopień samooceny, agresja wobec innych³⁰.

³⁰ B. Urban, *Agresja młodzieży...*, op. cit., s. 96–97.

W celu przekonania się, czy uczniowie prawidłowo rozumieją pojęcie „przemoc / agresja”, które występowało w otaczającej ich przestrzeni społecznej, zwrócono się do nich o wyjaśnienie tego zjawiska.

Wykres 2. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie o wyjaśnienie pojęcia „przemoc”

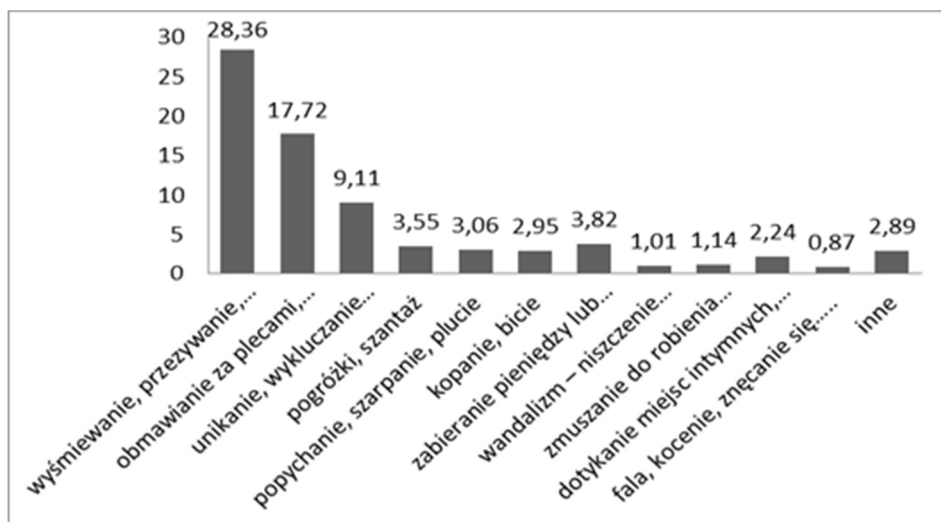
Źródło: badania własne.

Większość ankietowanych (łącznie 80,59%, w tym 73,49% M i 87,7% K) prawidłowo pojmowało to pojęcie i wskazywało na znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad kimś. Następnie podkreślano bicie (łącznie 14,52%, w tym 14,3% M i 14,8% K) oraz agresję jednostki wobec kogoś (łącznie 12,2%, w tym 12,3% M i 12,1% K). Pozostałe odpowiedzi oscylowały wokół takich samych proporcji: coś złego (6,48%), napad z bronią w rękę (2,03%), rzucanie przedmiotami w innych (1,61%), plucie na kogoś (1,15%). Najmniejszy odsetek pytanых wskazał kradzież (0,5%). Może to świadczyć o tym, że w okresie rozwoju / wychowania w otoczeniu młodych ludzi częściej występują inne elementy niż kradzież, która jest bardziej egzekwowana przez prawo i częściej karalna.

Uzyskane od młodzieży odpowiedzi na temat przemocy / agresji pozwoliły stwierdzić, że prawidłowo wyróżnia ona w swoim otoczeniu negatywne przejawy zachowań. Dlatego też kolejne zadane pytanie, zobrazowane na wykresie 3, miało na celu sprawdzenie, czy młodzież dorastała w atmosferze spokoju i bezpieczeństwa.

Wykres 3. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie, których przejawów agresji / przemocy doświadczyli w ciągu ostatnich 6 miesięcy

Źródło: badania własne.

Prawie co trzecia osoba odpowiedziała, że doświadczyła w swoim życiu wyśmiewania, przezywania, poniżania słownego (łącznie 28,36%, w tym 28,5% M i 28,2% K). Znęcania psychicznego w postaci obmawiania lub też intryg zaznała co czwarta osoba, łącznie 17,72% (11% M i 24,5% K), a unikania i wykluczenia z grupy doznało 9,11% młodzieży (6% M i 12,2% K). Kradzieży doświadczyło 3,82% uczniów; pogroźek i szantażu – 3,55%; popychania, szarpania i oplucia – 3,06%; kopania i bicia – 2,95%; dotykania miejsc intymnych przez innych – 2,24%. Te same osoby zapytane z kolei, czy były kiedykolwiek sprawcą wykroczenia z użyciem przemocy, w przeważającej większości odpowiedziały „nie” (łącznie 96,97%, w tym 93,4% M i 96,1% K). Należy przy okazji zwrócić uwagę na to, że uczniowie, którzy mają negatywne doświadczenia płynące z kontaktów interpersonalnych w szkolnej grupie rówieśniczej, charakteryzują się zwiększoną wrażliwością na późniejsze kontakty, ponieważ działania, których wcześniej doświadczyli, osłabiają ich odporność na trudne sytuacje, a także prowadzą do rzeczywistych problemów przystosowawczych³¹.

Jednym z ostatnich pytań była prośba o wyrażenie opinii na temat doświadczenia przemocy w rodzinie, ponieważ taka forma przemocy niesie ze sobą skutki dla rozwoju psychicznego młodego człowieka; między innymi jednostka doświadczająca agresji w bezpośrednim otoczeniu reaguje agresją na brak zaspokojenia podstawowych potrzeb³². Oprócz tego jednostka doświadczająca przemocy w rodzinie uczy się postawy odrębności wobec wspólnoty, a także częstokroć podejmuje działania wbrew innym; zaprzecza w ten sposób

³¹ Ibidem, s. 89.

³² M. Wrzesień, *Społeczne i sytuacyjne...*, op. cit., s. 11.

wspólnotowemu życiu, które powinno cechować rodzinę, doprowadza też do zagrożenia tożsamości innych współmieszkańców.

Na podstawie uzyskanych danych można było stwierdzić, że powyżej 12% uczniów doświadczyło jej w domu rodzinnym (w tym 10,8% M i 13,5% K), a co 4 ankietowany (87,83%) się z nią nie spotkał. Osoby, które zaznaczyły „tak”, poproszono w dalszej kolejności o pokreślenie odpowiedzi, która według nich nawiązywała do przeżytego wydarzenia: „Jeżeli doświadczyłeś/-aś przemocy fizycznej w rodzinie, to jaką najczęściej miała ona formę?”. Spośród osób, które zaznaczyły odpowiedź, największą grupę (łącznie 7,41%, w tym 8,4% M i 6,4% K) stanowiły jednostki, które doświadczyły agresji w postaci kar cielesnych. Następnym wskazanym przez respondentów elementem negatywnym było popychanie – 3,37% (1,3% M i 5,4% K) oraz kopanie – 1,1% (0,2% M i 1,9% K). Młodzież w tym samym pytaniu dopisała jeszcze jedną formę agresji / przemocy ze strony najbliższych osób: spoliczkowanie, do którego przyznało się 4,23% (4,5% M i 4% K). Najczęściej wskazanym przez respondentów agresorem był ojciec – 8,35% (6,3% M i 10,4% K) i matka – 5,32% (4,7% M i 5,9% K).

Aby przekonać się, w czym młodzież upatrywała główne źródło stosowanej przez nich przemocy / agresji, zapytano: „Co Twoim zdaniem ma największy wpływ na stosowanie przez Ciebie i Twoich rówieśników przemocy?”. Według respondentów głównym źródłem przemocy / agresji pośród nich był przykład dorosłych – 50,6% (51% M i 50% K), później mass media – 36,38% (35% M i 37,8% K), gry komputerowe – 29,38% (24,2% M i 34,5% K), zachowanie kolegów / koleżanek – 27,9% (23,4% M i 32,4% K) oraz filmy video – 20,2% (17,2% M i 23,2% K). Na kolejnym miejscu młodzież wypisała: idee polityczne, idee religijne, społeczeństwo, nienawiść przeciwko innym (łącznie 8,8%, w tym 12,7% M i 4,8% K). Czasopisma wskazało zaledwie 1,8% (0,8% M i 2,7% K) respondentów. Z przytoczonych danych wynika, że największy wpływ na młodzież mają dorośli. Dlatego też podejmując wszelkie działania z uczniami, dorośli powinni pamiętać o świadectwie życia, to znaczy spójności pomiędzy sferą deklaratywną a bezpośrednim działaniem.

Zakończenie

Lista podejmowanych działań, inicjatyw badawczych i praktycznych rozwiązań o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym przez instytucje państwowe odpowiedzialne za proces edukacyjno-wychowawczy jest znacząca, ponieważ wszystkie badania na temat agresji / przemocy przyczynią się do jeszcze lepszego rozpoznania potrzeb w celu dostosowania ich do konkretnych odbiorców. Jednakże istnieje konieczność uporządkowania zagadnień związanych z agresją / przemocą występującą między innymi w szkole, ulegają one bowiem ciągłym modyfikacjom. Jest to tym bardziej wskazane, gdyż umożliwi skuteczne komunikowanie się pomiędzy badaczami w celu na przykład operacjonalizowania zmiennych. Uzyskana w ten sposób wiedza powinna przełożyć się na działania legislacyjne oraz działania wychowawczo-profilaktyczne, które muszą być systematyczne i trwałe, aby wyniki czynno-

ści wychowawczych – jak twierdził Florian Znaniński – mogły się kumulować w perspektywie ukształtowania jednostki zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa, do którego ona należy.

Należy stwierdzić, że zebrane wyniki z przeprowadzonych badań ukazały pozytywny obraz oddziaływań wychowawczych wśród młodzieży, ponieważ tylko jedna na pięć osób jest sprawcą poważnych działań agresywnych / przemocowych, takich jak wandalizm (niszczenie własności publicznej lub prywatnej) czy też włamanie. Sporadycznie zdarza się, by ktoś dopuścił się napadu na inną osobę albo wykroczenia z użyciem przemocy (około 3%). Do tak zwanych „drobniejszych przestępstw”, agresji z niższego poziomu, to jest wyłudzeń, wagarowań w szkole, prowadzenia samochodu bez prawa jazdy czy zaczepiania innych przyznało się około 25% badanych. Jeżeli chodzi o porównanie płci, badania jednoznacznie wskazują na to, że mężczyźni częściej stosują zachowania przemocowe.

Ważne jest zatem, aby dorośli uświadamiali sobie coraz większe konsekwencje związane z odpowiedzialnością rodzica, który zobowiązany jest stanowić wzór dla swoich dzieci, stwarzać im korzystne środowisko wychowawcze i zaspokajać przy tym wspólnotowe oraz indywidualne potrzeby członków rodziny. Rodzina bowiem przyczynia się do łagodzenia agresywnych zachowań dziecka. Istotne jest także to, by placówki edukacyjno-wychowawcze zdawały sobie sprawę, że brak działań profilaktycznych odnoszących się do występującej w środowisku uczniów agresji / przemocy może skutkować zachowaniami antyspołecznymi i patologizacją życia całej grupy.

Badania szczegółowe potwierdziły także zależność pomiędzy stosowaną przemocą przez uczniów a przemocą, której sami doświadczyli w domu rodzinnym; choć zdarzają się także przypadki stosowania przez poszczególne jednostki agresji / przemocy zaznanej wśród rówieśników. Stwierdzenie zatem, że wszyscy, którzy doświadczyli ze strony swoich bliskich działań przemocowych, są agresorami, byłoby zbyt daleko idącym uproszczeniem.

Podczas analizy badań okazało się, że formy agresji / przemocy często są uzależnione nie tylko od wieku jednostki, lecz również od integracji społecznej, klasowej, rodzinnej, rówieśniczej oraz od prestiżu danej jednostki w grupie rówieśników. Wymienione elementy zaburzają bowiem funkcjonowanie i rozwój ucznia / uczennicy w okresie dorastania.

Wyniki badań dostarczyły ponadto podstaw do poszukiwania przyczyn zachowań agresywnych / przemocowych młodzieży w szkole i w środowisku rówieśniczym. Dlatego też powinno się podejmować dalsze badania w celu wprowadzenia do programów wychowawczo-profilaktycznych właściwych narzędzi, aby eliminować zachowania niepożądane pośród młodzieży. Wskazane jest również, aby wychowawcy i nauczyciele w działaniach pozalekcyjnych wychodzili z ofertą zajęć ukierunkowanych na potrzeby i rozwój zainteresowań wychowanków w celu kształtowania u nich odpowiednich postaw i umiejętności, między innymi umiejętności radzenia sobie z emocjami i stresem. Młodzież w okresie dorastania, edukowania i wychowywania powinna być systematycznie i odpowiednio nagradzana oraz karana za swoje zachowanie w celu wzmocnienia pożądaných postaw, zmierzających w kierunku kształtowania dojrzałych jednostek.

Warto także wziąć pod uwagę postulaty innych badaczy, według których w profilaktyce przeciwdziałania agresji powinna znaleźć się pedagogizacja rodziny w zakresie między

innymi przywracania naturalnego ładu w aksjologii³³, czyli budowania hierarchii wartości i poprawnego ustalenia, co stanowi wartość najwyższą. Ten głos w dyskusji związany jest według Małgorzaty Dubis z dysfunkcją socjalizacyjną systemu rodzinnego, ponieważ nie uczestniczy on w życiu społeczności lokalnej³⁴. Podobnego zdania jest Beata Maria Nowak, która uważa, że agresję młodocianych jednostek powodują zaburzenia w rodzinie relacji pomiędzy autonomią dzieci a kontrolą rodzicielską, a także wywołują konflikty ról i pozycji społecznych zajmowanych w rodzinie oraz grupie rówieśniczej³⁵. Dlatego też społeczeństwo powinno dołożyć starań, aby przeciwdziałać kryzysom rodzinnym zarówno w wymiarze profilaktyki jednostki, jak i wspólnoty, ponieważ kryzysy te powodują destrukcyjne skutki³⁶.

Bibliografia

- Aktualność Tischnera, red. A Twardochleb, M. Piaskowska-Majzel, P. Kłodziński, Szczecin 2008.
- Białek M., *Funkcje oceny szkolnej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2008, nr 7.
- Bobrowski K.J., Czabała J.C., Brykczyńska C., *Zachowania ryzykowne jako wymiar oceny stanu zdrowia psychicznego młodzieży*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 4 (14).
- Cooley Ch.H., *Human Nature and Social Order*, New York 1964, [za:] *Historia myśli socjologicznej*, J. Szacki, Warszawa 2003.
- Cooley Ch.H., *Human Nature and the Social Order* (revised edition), New York 1922, <https://archive.org/details/humannaturesocia00cooluoft/page/178> [5.10.2018].
- Dubis M., *Pedagogiczne uwarunkowania agresji dzieci i młodzieży: rodzina – szkoła – cyberprzestrzeń – uzależnienia*, Lublin 2016.
- Düinkel F., Gebauer D., Geng B., Kestermann C., *Mare-Balticum-Youth-Survey: Gewalterfahrungen von Jugendlichen im Ostseeraum*, Mönchengladbach 2007.
- Hałas E., *Obywatelska socjologia szkoły chicagowskiej*, Warszawa 1994.
- Janczur E., *Wartości jako wyznaczniki sensu życia*, [w:] *Wartości – społeczeństwo – wychowanie. Studia z pedagogiki społecznej*, red. F. Adamski, Kraków 1995.
- Mariański J., *Sens życia – wartości – religia. Studium socjologiczne*, Lublin 2013.
- Marshall G., *Słownik socjologii i nauk społecznych*, przekł. zbiorowy, Warszawa 2008.
- Nowak B.M., *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, Warszawa 2012.
- Oleś P., *Wartościowanie a osobowość. Psychologiczne badania empiryczne*, Lublin 1989.
- Prima indagine sui comportamenti violenti a scuola*, Roma 2008, https://www.cittadinanzattiva.it/files/appfondimenti/scuola/bullismo/I_Indagine_comportamenti_violenti_a_scuola.pdf [11.10.2018].

³³ M. Dubis, *Pedagogiczne uwarunkowania agresji dzieci i młodzieży: rodzina – szkoła – cyberprzestrzeń – uzależnienia*, Lublin 2016, s. 9.

³⁴ Ibidem, s. 44.

³⁵ B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, Warszawa 2012, s. 54–55.

³⁶ Ibidem, s. 289–290.

- Ritzer G., *Klasyczna teoria socjologiczna*, przeł. H. Jankowska, Poznań 2004.
- Skoczylas P., Żebrowski M.R., *Ocena częstości występowania zespołu zachowań problemowych wśród młodzieży szkolnej w środowisku wielkomiejskim*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2009, nr 2 (90).
- Urban B., *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012.
- Woś M., *Grzegorz Żuk. Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki (recenzja)*, „Edukacja Humanistyczna” 2017, nr 1 (36).
- Wrzesień M., *Społeczne i sytuacyjne uwarunkowania agresji młodzieży*, E-bukowo 2009, http://pdf.helion.pl/e_03cw/e_03cw.pdf [5.10.2018].
- Znaniński F., *Socjologia wychowania. Tom 1. Wychowujące społeczeństwo*, Warszawa 2001.
- Znaniński F., *Socjologia wychowania. Tom 2. Urabianie osoby wychowanka*, Warszawa 2001.
- Znaniński F., *The Method of Sociology*, New York 1934.
- Znaniński F., *Wstęp do socjologii*, Warszawa 1973.

Marek Woś

Działania wychowawcze w perspektywie oceny zachowań agresywnych / przemocowych uczniów

Zarówno rodzina, jak i szkoła zobowiązane są do podejmowania współpracy w wychowaniu młodego człowieka. Dlatego też wychowanie winno być konsekwentne i trwałe, ukierunkowane na ukształtowanie wychowanka zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa. Na terenie szkoły, pomimo wdrażania programów profilaktyczno-wychowawczych, dochodzi do wielu działań agresywnych / przemocowych ze strony uczniów. Niniejsze opracowanie ma na celu pokazanie, że niezależnie od tego, jak mocno dane społeczeństwo jest osadzone w cywilizacji europejskiej, dochodzi w nim do podobnych wykroczeń ze strony młodocianych jednostek.

Słowa kluczowe: rodzina; uczeń; szkoła; agresja; przemoc.

Educational programmes in terms of assessing students' aggressive / violent behaviours

Both the school and the family are obliged to cooperate in a young individual's upbringing. Therefore, upbringing is to be consistent and persistent, directed at forming an individual in accordance with the expectations of society. Despite the implementation of numerous preventive and educational programmes one can still witness a lot of aggressive behaviour on the school premises. The following study aims to show that regardless of how strongly a given society is embedded in European civilisation, similar misdemeanours are made by the learners.

Keywords: family; learner; school; aggression; violence.

Translated by Marek Woś